

УДК:351

*Дацій О.І.,
д.е.н., професор,
Академія муніципального управління*

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ БАНКІВ У АГРАРНОМУ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Встановлено, що нинішня ситуація в сфері фінансового забезпечення інвестиційної діяльності агроформувань знаходиться в критичному стані. Доведено об'єктивну необхідність активізації ролі держави у регулюванні ринку банківського інвестиційного кредитування аграрних проектів. Досліджено питання формування спеціалізованої та розгалуженої інституціональної системи сільськогосподарського кредиту. З метою розширення фінансової бази інвестиційної діяльності агроформувань та активізації аграрного інвестиційного процесу обґрунтована необхідність гармонізації взаємодії держави, агроформувань та вітчизняної банківської системи.

Ключові слова. Механізми активізації, участь банків, аграрний інвестиційний процес.

*Datsiy O.,
Ph.D., Professor,
Academy of Municipal Management*

BOOSTING THE PARTICIPATION OF BANKS IN THE AGRICULTURAL INVESTMENT PROCESS

Annotation. After analyzing the current situation in the credit support agricultural production in the plane of the criteria above definition, it is concluded that a complete national financial and credit system of maintenance of agricultural producers has not yet been formed. Evidence of this is the following. Currently, loans for agricultural production involved a small fraction of Ukrainian banks, their composition is constantly changing, and other elements of financial support are in embryonic or virtually no, because that play an ordinary role in the financial security of the reproduction process in agriculture. Despite the positive effects of budgetary programs subsidizing part of the cost of credit for agricultural producers, a number of shortcomings and, in particular, in the process of design and loans that hinder the development of this area of state support of agricultural borrowers and require correction and improvement of the current system. Until now in the STAGE of formation is a system of land-bank mortgage lending, which is due to insufficient legal and conceptual support dyskusiynist not reached the level of institutional and organizational infrastructure implementation. Regional banks that serve agricultural producers and other agricultural enterprises do not have sufficient resource base and removed from agricultural production and partitioned between enterprises of other sectors of the economy larger amounts of money compared to cash flow moving in the opposite direction. Now no government guarantee and pledge funds and not made legal, organizational and economic conditions for their formation and normal functioning. Stalled development and have decreased activities of rural credit cooperatives, which were placed high hopes not only scientists, but also practices of financial management agroformations. The domestic

insurance business does not show much interest in the activities in the agricultural sector, and its function as an institutional investor is not represented at all. In the domestic financial market virtually no investment company that funds be actively involved in the agricultural sector of the national economy. Currently, there is a need of significant financial improvement of agricultural producers, but the practice of rehabilitation is characterized by permanent stagnation.

Summarizing the study undertaken on the design and synthesis of mechanisms for enhancing the participation of banks in agricultural investment process can be argued that the solution to this question lies in the harmonization of state cooperation, agricultural enterprises and the domestic banking system. This interaction should focus on the creation and development of adequate appointed task of legal, economic, financial and management tools and mechanisms. This is a prerequisite broaden the financial base of investment activity and activation agroformations agricultural investment process.

Keywords. Mechanisms of activation, participation banks, agricultural investment process.

Постановка проблеми. Розроблені та реалізовані державою фінансово-економічні заходи по відновленню ресурсного потенціалу та стимулюванню економічного розвитку аграрного виробництва привели до суттєвих масштабних та якісних змін у всіх сферах господарської діяльності агроформувань. В числі інших складових фінансового забезпечення виробництва новий позитивний імпульс отримало й аграрне кредитування. Прийняття низки нормативно-правових актів з державного регулювання сільського господарства забезпечило спрямування значних обсягів коштів державного бюджету в аграрну економіку.

Необхідність активізації довгострокового, у тому числі й інвестиційного, кредитування в діяльності вітчизняних банківських установ зумовила появу значної кількості праць вітчизняних авторів, присвячених дослідженню ролі банківської системи та кредитування у фінансуванні інвестиційного процесу. Актуальні питання проблеми є предметом наукових розвідок відомих науковців В. Алексійчука, В. Борисової, А. Вожжова, О. Гудзь, М. Дем'яненка, П. Лайка, Ю. Лупенка, І. Лютого, М. Маліка, К. Мельник, О. Непочатенко, О. Олійника, А. Переседи, О. Петрука, Н. Прокопенко, П. Саблука, Л. Худолій, А. Чупіса, результати яких сформували сучасну парадигму аграрних фінансів. В їх дослідженнях розглядається широке коло питань взаємовідносин підприємств аграрного сектору економіки з фінансово-кредитними інституціями, розвитку кредитування, підвищення ефективності використання кредитних ресурсів підприємствами аграрного сектору. Разом із тим, інвестиційне кредитування агроформувань у роботах вітчизняних авторів не отримало цілісного відображення як чіткого процесу його здійснення на всіх стадіях реалізації проекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових напрямів бюджетної підтримки фінансового забезпечення аграрного розвитку є субсидювання вартості кредитів комерційних банків, що

привело до суттєвого розширення фінансової бази господарської діяльності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. При цьому, учасники пільгового кредитування в рамках програм бюджетного субсидювання процентних ставок отримали доступ не лише до банківських кредитів для фінансування своїх обігових активів, але й змогли залучити довгострокові кредити, що дозволило істотно відновити та модернізувати їх ресурсну базу. Підвищення попиту на кредитні ресурси зі сторони аграрних позичальників призвело до активізації співпраці з ними комерційних банків.

Не зважаючи на істотні зміни в кредитному забезпеченні підприємств аграрного сектору, нині ще не можна констатувати про наявність кредитного механізму, адекватного в якісному та інституціональному відношенні забезпеченню їх сталого економічного розвитку. Це ставить завдання обґрунтування наукових засад розвитку системи фінансово-кредитного забезпечення розширеного відтворення агроформувань. В його складі чільне місце займає питання розробки ефективних механізмів активізації участі вітчизняних комерційних банків у аграрному інвестиційному процесі. Зупинимось на цьому питанні більш детально.

Нинішня ситуація в сфері фінансового забезпечення інвестиційної діяльності агроформувань знаходиться в критичному стані. Самостійної більшості з них її покращити не в змозі. Тому існує об'єктивна необхідність активізації ролі держави у регулюванні ринку банківського інвестиційного кредитування аграрних проектів. Цей процес можна представити як коригуючий вплив держави на учасників кредитних відносин з метою підтримки та гармонізації їх економічних інтересів, піднесення кредитного ринку та інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств відповідно до завдань аграрної політики держави й пріоритетних напрямів розвитку аграрної економіки.

Оскільки активізація та розвиток механізмів банківського кредитування інвестиційних проектів агроформувань комплексна проблема, то державне регулювання цього процесу слід також розглядати як певну систему, яка включає в себе такі конститутивні системні елементи як мета, засадничі принципи, суб'єкти прямого та опосередкованого регулювання, об'єкти регулюючого впливу та методи регулювання.

Основу розвитку кредитних відносин у аграрному секторі більшість науковців вбачають у формуванні національної фінансово-кредитної системи, орієнтованої на обслуговування сільськогосподарських товаровиробників [1, 2, 3]. Однак, як показав аналіз літературних джерел, ні у законодавстві, ні в спеціальних наукових розвідках поняття «Національна фінансово-кредитна система АПК» поки що не сформульовано.

Єдиним джерелом де зустрічається це поняття, є Стратегія Російського державного сільськогосподарського банку. Згідно з цим документом: «Національна кредитно-фінансова система обслуговування товаровиробників у сфері агропромислового виробництва є сукупністю кредитно-фінансових інститутів, що включають банківські установи, небанківські інститути фінансового посередництва, у тому числі кредитні кооперативи, а також організації фінансової інфраструктури, які, спираючись на увесь комплекс інструментів, що перебувають у їх розпорядженні, здійснюють фінансове забезпечення процесів відтворення у сільському господарстві» [3]. Таке визначення є достатньо точним і повним для означення контурів та основних якісних характеристик досліджуваного явища.

Проаналізувавши нинішню ситуацію у сфері кредитного забезпечення аграрного виробництва в площині критеріїв наведеного визначення, зроблено висновок, що цілісна національна фінансово-кредитна система обслуговування сільськогосподарських товаровиробників досі ще не сформована. Свідченням цього є наступне:

– нині кредитуванням аграрного виробництва займаються невелика частка українських банків, їх склад постійно змінюється, а інші складові фінансово-кредитної підтримки знаходяться у ембріональному стані або практично відсутні, через що відіграють пересічну роль у системі фінансового забезпечення відтворювального процесу в АПК;

– не зважаючи на позитивні наслідки програм бюджетного субсидування частини вартості кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників, існує ряд недоліків і, зокрема, у процедурі оформлення та отримання кредитів, які гальмують розвиток цього напряму державної підтримки аграрних позичальників і потребують коригування та вдосконалення діючої системи;

– донині в стадії формування знаходиться система банківського іпотечно-земельного кредитування, яка через неповноту нормативно-правового та дискусійність концептуального забезпечення не досягла рівня інституційного та організаційно-інфраструктурного втілення;

– регіональні банки, що обслуговують сільськогосподарських товаровиробників та інші підприємства агропромислового комплексу, не мають достатньої ресурсної бази і вилучають з сільськогосподарського виробництва та перерозподіляють між підприємствами інших галузей економіки більші обсяги коштів у порівнянні з фінансовими потоками, які рухаються у зворотному напрямку;

– зараз відсутні державні гарантійні та заставні фонди, а також не створені нормативно-правові та організаційно-економічні умови для їх формування й нормального функціонування;

– загальмувався розвиток та відбулося скорочення обсягів діяльності системи сільських кредитних кооперативів, на яку покладалися великі

надії не лише науковцями, а й практиками фінансового менеджменту агроформувань;

– вітчизняний страховий бізнес не проявляє великої зацікавленості до діяльності в аграрній сфері, а його функції як інституціонального інвестора взагалі тут не представлені;

– на вітчизняному фінансовому ринку практично відсутні інвестиційні компанії, які б активно залучали кошти в аграрну сферу вітчизняної економіки;

– нині існує необхідність фінансового оздоровлення значної частини сільськогосподарських товаровиробників, однак практика їх санації характеризується перманентною стагнацією.

Необхідність створення спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, яка б взяла на себе функцію обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, на нашу думку, пов'язана не лише з технологічною специфікою та розбалансованістю операційного і фінансового циклу у аграрному виробництві. Вона обумовлена ще й тим, що значна частина генерованих сільськогосподарською діяльністю грошових потоків, як уже зазначалося раніше, перерозподіляється банківською сферою і використовується в інших галузях економіки.

Очевидно, що сільське господарство залишається фінансовим донором для інших сфер економіки. З огляду на це, надзвичайно актуальним є питання формування спеціалізованої та розгалуженої інституціональної системи сільськогосподарського кредиту, яка дозволить консолідувати та раціонально розподіляти в середині самої аграрної сфер значні обсяги грошових потоків, які тут генеруються.

Тому питання спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури тривалий час є однією з найбільш актуальних теоретичних і прикладних проблем, які активно обговорюються в науковому середовищі, банківських колах та в органах державного управління аграрним виробництвом. І до тепер це питання залишається поки що предметом дискусій. Однак варто зазначити, що останнім часом відбулася помітна активізація діяльності, спрямованої на практичне вирішення окремих аспектів цієї проблеми. Зокрема, мова йде про створення Державного земельного (іпотечного) банку. В Україні, якщо не вважати дореволюційний період, немає власного досвіду створення подібних інституцій. Тому науковці та практики орієнтуються в основному на здобутки зарубіжних країн де сільськогосподарський кредит відіграє ключову роль у формуванні та акумулюванні аграрного капіталу, що є доміантним фактором аграрного розвитку.

За результатами узагальнень визначено, що вітчизняна система іпотечного кредитування має включати такі основні елементи: Державний земельний банк, Національний земельний резерв, Фонд гарантування та підтримки аграрних кредитів, Державну страхову компанію. Основною

складовою в цій системі, має стати спеціалізований за галузевою ознакою Державний земельний банк. Вибір саме цієї моделі функціонування іпотечного кредитування в аграрному секторі України підтверджується досвідом колишніх соціалістичних країн, у яких відбулися ринкові трансформації соціально-економічних систем. Крім того, це підтверджується досвідом функціонування земельних іпотечних банків у дореволюційній Російській імперії.

У більшості країн Східної Європи (Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина) були прийняті відповідні закони, що використовували нормативно-правові положення європейського континентального права. Подальша практика підтвердила адекватність та ревалентність такого вибору, який найбільше відповідає їх історичним та економічним традиціям, а також особливостям трансформаційної економіки. В результаті цього за короткий історичний період значно розширилось коло сільськогосподарських позичальників та суттєво збільшились обсяги кредитування їх виробничої й інвестиційної діяльності.

Поряд із створенням Державного земельного банку існує необхідність формування та розвитку інших складових системи кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників і, зокрема, кооперативних банків за участю малих та середніх агроформувань. Враховуючи фінансові можливості останніх питанням державної значимості є юридична, інституціональна, ресурсна та інформаційно-аналітична підтримка з боку держави створення й розвитку системи кооперативних банків.

Одним із недоліків кредитних відносин у аграрному секторі економіки є низька ефективність активних банківських операцій у сегменті невеликих сільськогосподарських позичальників, частка яких у загальному обсязі аграрних підприємств, як було встановлено раніше, досить значна. За обсягом часу і витрати коштів на роботу банку з кожним підприємством цієї категорії аграрних позичальників дані операції суттєво не відрізняються від подібних витрат у кредитних відносинах з крупними позичальникам. При цьому відсотковий дохід, враховуючи різницю в обсягах кредитування, абсолютно непорівнянний. Навіть якщо банк при цьому надає категорії малих позичальників необхідні супутні послуги по супроводу кредитної угоди, такі операції у багатьох випадках залишаються прогнозовано збитковими. Тому банки незацікавлені в подібній співпраці й свідомо уникають її. А основні обсяги банківських інвестиційних кредитів спрямовуються на фінансування інвестиційних програм та проектів крупних і частково середніх агроформувань.

Кредитування малих та й значної частини середніх агроформувань має не лише економічне, а й соціальне значення. Завдяки цьому створюються нові робочі місця та забезпечується реалізація

системоутворюючої функції малих форм агробізнесу у сільській місцевості. Саме на цій концептуальній платформі будується ідеологічна основа державної підтримки невеликих фермерських господарств економічно розвинутих країн світу. Окрім продовження їх економічної діяльності в такий спосіб забезпечується підтримка збереження історичних та природних ландшафтів.

Зазначене актуалізує питання розширення й розвитку державних програм фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників-позичальників, у першу чергу тих, які створюють нові робочі місця та розширюють сферу економічної діяльності у сільській місцевості.

Очевидно, що доброю підмогою у вирішенні цього питання може стати Державний земельний банк з широкою регіональною мережею, який за дорученням держави буде приймати участь у реалізації як економічних, так і соціальних програм розвитку сільських територій. Серед таких програм повинна знайти своє місце і програма розширення доступу до кредитних ресурсів аграрних підприємств, що функціонують у сільській місцевості.

Ще одним каналом активізації банківської участі у фінансуванні аграрного інвестиційного процесу можуть стати програми мікрокредитування та підтримки кредитних кооперативів у сільській місцевості. Великі кредитні кооперативи за умови розширення їх ресурсної бази шляхом виділення їм банками фінансових ресурсів могли б суттєво розширити обсяги кредитування малих агроформувань. Одночасно банки в результаті такої співпраці змогли б скоротити свої поточні витрати на обслуговування невеликих аграрних позичальників за рахунок зменшення чисельності операційного персоналу, а у окремих випадках і від скорочення частини регіональних підрозділів.

Роль банківської системи в економіці кожної країни надзвичайна. Вона забезпечує перманентне та раціональне функціонування фінансової складової відтворювального процесу. Вже традиційним стало порівняння місця фінансово-кредитної системи в економіці з кровоносною системою в людському організмі. Саме через це, до банківської діяльності з боку держави завжди висувуються більш жорсткі нормативні та економічні вимоги, ніж до інших економічних організацій, які функціонують на засадах комерційного госпрозрахунку.

В Україні прийнято і діє банківське законодавство, яке унормовує всі аспекти створення, функціонування та ліквідації банків. Національний банк України встановлює економічні нормативи та нормативні вимоги до банків, які забезпечують стабільність функціонування банківської системи держави. У сфері активних банківських операцій нормативи не диференційовані окремо для короткострокового й довгострокового кредитування. Відсутня й диференціація стосовно особливостей кредитних взаємовідносин банків з підприємствами різних галузей економіки. Ми

вважаємо, що з огляду на специфіку аграрного виробництва Національному банку України доцільно застосовувати податкові, юридичні, регулятивні та наглядові норми, які б враховували галузеву специфіку.

Назріла необхідність запровадження обов'язкового страхування окремих складових аграрного інвестиційного процесу з відшкодуванням частини вартості страхових премій за рахунок коштів державного бюджету.

Значною проблемою, яка виступає стримуючим чинником у розширенні довгострокового, у тому числі й інвестиційного, банківського кредитування залишається питання забезпечення повернення кредитів. Нині переважна більшість агроформувань не мають ліквідної застави для залучення довгострокових банківських кредитів як реального джерела фінансового забезпечення їх інвестиційних потреб. Практично єдиним ліквідним активом для більшості з них можуть виступати земельні ділянки. Однак, вони поки що не можуть виступати в якості застави, оскільки існує мораторій на операції з їх купівлі та продажу. Крім того, відсутня відповідна інституціональна основа та фінансова інфраструктура для нормального здійснення земельно-іпотечних операцій.

В такій ситуації держава може стати економічним гарантом повернення банківських кредитів, виданих для фінансування аграрних інвестиційних проектів. Реалізація цієї функції потребує запровадження інституту державних гарантій для аграрних інвестиційних проектів пріоритетного значення. Нині законодавчо визначені інвестиційні пріоритети держави в аграрній сфері. Однак відсутнє нормативно-правове поле для функціонування інституту державних гарантій. Його формування є однією з необхідних організаційно-економічних та інституціональних передумов активізації участі вітчизняних банків у аграрному інвестиційному процесі.

Висновки. Зовнішнє фінансове оточення інвестиційної діяльності агроформувань формується під впливом економічної та аграрної політики держави. Механізми державного впливу на активізацію участі вітчизняної банківської системи у фінансуванні розширеного відтворення підприємств аграрного сектору економіки мають важливе значення для формування інвестиційного клімату на державному, галузевому та регіональному рівнях. Це одна з важливих передумов активізації аграрного інвестиційного процесу. Однак інвестиційні програми та проекти реалізують конкретні агроформування. Від рівня їх інвестиційної привабливості залежить участь у аграрному інвестиційному процесі не лише банків, а й інституціональних інвесторів.

Підсумовуючі здійснені обґрунтування та узагальнення щодо конструювання механізмів активізації участі банків у аграрному інвестиційному процесі можна стверджувати, що вирішення цього питання

лежить в площині гармонізації взаємодії держави, агроформувань та вітчизняної банківської системи. Ця взаємодія повинна бути спрямована на створення та розвиток адекватних означеному завданню нормативно-правових, економічних, фінансових та управлінських інструментів і механізмів. Це є необхідною умовою розширення фінансової бази інвестиційної діяльності агроформувань та активізації аграрного інвестиційного процесу.

Використані джерела інформації:

1. Алексійчук В.М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК / В.М. Алексійчук. – К.: ІАУ УААН, 1998. – 346 с.
2. Гудзь О. Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 59-63.
3. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної фінансової підтримки / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 67-75.

References:

1. Aleksiychuk, V.M. (1998) Money and credit in the system of reproduction APC , IAU Agrarian Sciences, Kyiv, Ukraine.
- 2 . Hutz, A.E. (2009) Finance and credit infrastructure of agrarian sector of Ukraine , Economy APC. vol. 6. P. 59-63.
3. Dem'yanenko, M.J. (2011) Problem issues of public financial support , Economy APC. vol. 7. P. 67-75.

Рецензент: Горник В.Г., д.держ.упр., професор